

A LEGENDÁS EÖTVÖS COLLEGIUM

Minden időben rangot adott, ha valaki elmondhatta magáról, hogy az Eötvös Collegium növendéke volt. Kivételesen magas színvonalú képzésben részesültek növendékei, olyan közegekben, amely a szabadság élményével és a megszereshető tudás örömeivel ajándékozta meg őket. A nagy hagyományú intézményt végül a pártutasításokat szolgálai alázattal végrehajtó Lutter Tibor asszisztálásával, a kommunista kultúrpolitika intézésére a Collegium szélsőségesnek, már-már az inkvizíciót idéző módszereinek bevetésével szabályosan szétverték, és a Ménesi úton diákszállóként működő épületből kivesszett a régi szellem, amely az egyetemes magyar kultúrát is gazdagította, s amelynek feltámasztása a rendszerváltás után sem sikerült.

Mi volt ennek a legendás intézménynek a titka? Az első talán az, hogy kiváló oktatók sora működött itt, legtöbbjük kemény szigorral, megalkuvás nélkül törekedett arra, hogy tanítványaiból a lehető legtöbbet facsarja ki. A „kifacsarás” fogalma itt helyén való, a Collegium növendékeit ugyanis bedobták a mélyvízbe, s amikor fuldokolni kezdtek a tudni valók tengerében, vagy megtanították úszni, vagy sajnálkozva megváltak tőlük. A közös évek során kialakult egymás segítségének vonzó és követésre érdemes hagyománya, s nem mellékesen olyan igényesség, amely másokra is kisugárzott. Ennek erőszakos megszüntetése tagadhatatlanul drámai következményekkel járt, nem véletlen, hogy Fodor András naplóformában, Szász Imre pedig regényben dolgozta föl a végső évek történetét. Aki pedig egyik fénykoráról szeretne képet alkotni, hiteles segítőtőre talál Sötér István *Fellegjárás* című regényének első, javítatlan változatában. Akkor a legendás nyelvész, Gombocz Zoltán irányításával működött a Collegium, s az ő hirtelen elhunytát követően valamelyest változott az intézmény szellemisége. A második világháború súlyos megpróbáltatásai után Keresztury Dezső élesztette föl a nemes hagyományokat, amelyek lemond(at)ása után megszűntek erőt és tudást adó forrás lenni. A Collegium története is azt bizonyítja, hogy mihelyt a kultúrát átszővi vagy befolyásolja a politika, akkor kicsinyes érdekek hálójában vergődve megszűnik hitele is, eredeti funkciója is.

Kelevéz Ágnes, kinek sokat köszönhet a Babits-kutatás is, két kötetben szólaltatta meg a Collegium egykori növendékeit. Pontosabban

csak az egyik kötet tartalmazza 16 jelentős tudós-személyiségnek a találó kérdésekre adott őszinte válaszait. Kucsman Árpád, a kiváló kémikus ugyan kötetnyi interjút adott, amely már csak azért is nagyon érdekes, mert a Collegium szerezpéről és hatásáról inkább a társadalomtudományok képviselői szoktak nyilatkozni, a matematikusok, fizikusok, kémikusok és a „dögészek” ritkábban. Ráadásul Kucsman Árpád kicsit „föülről” figyelhetette az intézmény megsemmisítését, hiszen akkor már módja volt tudományága védfalai mögé húzódnia.

A Collegium története átfogja a 20. század első ötven évét. A legelső korszakát olyan nevek fémmjelzték, mint Zemplén Győző, Horváth János, Szekfű Gyula, Kodály Zoltán, Szabó Dezső, Eckhardt Ferenc, Kuncz Aladár, Laczkó Géza, s a következő korszak sem szűkölködött jelentős tudósokban, elegendő Gombocz Zoltánra és Gyergyai Albertre hivatkoznunk. Megvolt tehát minden adottság, hogy a Collegium a magyar szellemi és tudományos elitet gazdagítsa, s az itt nevelkedettek tanítványaikra is kisugárzották a tudás iránti táplált igényt. Gondoljuk csak mekkora hatása volt növendékeire az itt is megszólaló Kosáry Domonkosnak, Borzsák Istvánnak, Bóka Lászlónak, Szabó Árpádnak, Ruttkay Kálmánnak, Benyke Jánosnak vagy a fiatalabbak közül Ritoók Zsigmondnak, Sarkady Jánosnak, Bodnár Györgynek, s milyen fontos küldetése volt a nemrég elhunyt Domokos Mátyásnak, és van ma is Lator Lászlónak. A Collegium növendékei a legkülönfélébb politikai nézeteket képviselték, voltak kommunisták, némelyek a kultúrpolitika magaslatain tevékenykedtek, s voltak, akik homlokegyenest ellenkező meggyőződést vallottak, s ezért különféle tiltásokat, egzisztenciális szorongatásokat kellett végigszenvedniük. Ám a Collegiumban kialakult szolidaritás ekkor sem halványult el, természetesnek minősült, hogy a szerencsésebbek segítik a nehéz helyzetbe kerülőket. S hogy mekkora jelentősége és hatása volt az önálló és kritikus gondolkodásra való nevelésnek, talán az bizonyítja leghitelesebben, mennyit változott jó néhány kollégista gondolkodása az évek során. Bár erről kevesebb szó esik az interjúkban, az 56 októberi forradalom e vonatkozásban is vízválasztó. Brusznai Árpádot, a kiváló klasszika-filozóust kivégezték, a collegiumi baloldalhoz tartozó Bodnár György nem lépett vissza a pártba, aminek karrierje ugyan hátrányát látta, az Irodalomtudományi

Intézetben azonban önzetlen készségről volt nevezetes. Hosszan lehetne sorolni azoknak nevét is, akik collegiumi szereplésük ellentétéként a forradalom pártjára álltak s megtorlásul állataltanok vagy a hagyományos élet „lefokozottjai” lettek. Szabó Árpád például döbbenetes pamfletet írt Kosztolányiról a Magyarokban „balos” volt a szó szoros értelmében, majd 56 után eltávolították az ELTE Bölcsészettudományi Karáról, s a tudományos életbe nem kedves Homéroszával, hanem a görög matematikai gondolkodás kezdeteiről szóló előadásaival és tanulmányaival érkezett vissza. Némelyek már a Collegiumban is elhatárolták magukat az egyre erőszakosabban behatoló kommunista nézetektől, nem véletlen, hogy Orosz Lászlót, Rusvay Tibort és Vekesdi Józsefet 1957-ben letartóztatták, börtönbe zárták, majd kiebudalták őket a tudományból.

A beszélgetések során sok szó esik az Eötvös Collegium átpolitizálásáról, a kommunista eszmékkel történő megfertőzéséről, ami természetesen, hisz a megszólatottak abból a nemzedékből valók, melynek tagjai megélték vagy végigszenvedték az intézmény halálát. Legtöbbjük számára tragikus volt e végkifejlet, ám életüket, gondolkodásukat sokkal inkább a kollégiumi szellemiség határozta meg, s erről mindnyájan kivételes átéléssel vallanak, legyen bár irodalomtudósok vagy kémikusok. Bizonyítékul Ruttkay Kálmánt idézem: „... azt hiszem, ha valahol a sarkkörön táján, a jégtáblák között, két különböző hajóról két hajótörött felkapaszkodva egy jégtáblára, és két Eötvös-kollégista lenne, mihelyt feljutnának rá, azonnal tudnák: »Te, ugye, Eötvös-kollégista voltál?» Ezek nagyon nagy dolgok! Hangsúlyozom, nem kellett jó barátok lennünk, a közös sors, a közös levegő, a közös élet, az együttélés meghatározóan alakított minket, s mondhatjuk azt is, hogy ez olyan, mint egy nagy maffia, egy nagy bűnszövetkezet. Igen, valahogy így van.”

Bizony, mai kulturális életünkben is nagy szükség volna ilyen műhelyekre. Köszönet illeti Kelevéz Ágnes, hogy az Eötvös Collegium idézésével nemcsak a hazai művelődéstörténet meghatározó intézményét, hanem ezt az igényt is feltámasztotta. (*Ahol a maximum volt a minimum. Emlékezések az Eötvös Collegiumra. Egy kémikus a régi Eötvös Collegiumban. Kucsman Árpád. Sajtó alá rendezte Kelevéz Ágnes. ELTE Eötvös József Collegium, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2007*)

RÓNAY LÁSZLÓ

EVAGRIOSZ PONTIKOSZ A GONDOLATOKRÓL

Ez a kis könyv a keresztény lelkiesség alapműveinek első magyar fordítását és értelmezését tartalmazza. Evagriosz Pontikosz (345–399) nevét mindeddig leginkább vájt fülű tudósok ismerték, mára azonban elfeledtetett lelkivezető kapcsolatát az órigenészi filozófiával és írásmagyarázattal, elemzi a sivatagi bölcselel lélektani rendszerét, és megvizsgálja a legfontosabb kérdést is: eretnek volt-e Evagriosz, vagy sem?

A jómódú pontuszi papi családból származó Evagriosz a legjobb szónok- és filozófiakoláka járta ki. Nézeteit a platóni megismerés és a keresztény kinyilatkoztatás közötti feszültség formálta. A késő antikvitásban a platóni filozófia volt a legmagasabb rendű bölcselet, az órigenészi allegorikus írásmagyarázat pedig a legtökéletesebb módszer a Szentírás megértéséhez. Evagriosz részben Órigenészre támaszkodva, részben saját vallásos élményeiből táplálkozva dolgozta ki a keresztény értelem útját a Szentháromságig. A pontuszi nem volt az a „tipikus bölcsest,” mint Órigenész: jóval többet látott és tapasztalt az életből. 381-ben a II. Konstantinápolyi zsinaton diakónusként küzdött az ortodoxia megerősítéséért az arianusokkal szemben. Nemcsak az egyházban, hanem a nők körében is óriási sikert aratott. Egy magas rangú császári tisztviselő feleségével folytatott szenvedélyes szerelmi viszonyt, amit egy álom hatására szakított félbe: hajnalban kerekét oldott, és meg sem állt Jeruzsálemig. Az Olajfák hegyén álló kolostorba menekült, melynek főnöknője a nagybeteg Evagrioszt az egyiptomi remetékhez küldte gyógykezelésre.

A fővárosi entellektüel az Alexandria melletti Kellia remeteközösségében rádöbben, hogy műveltsége eltörpül az írástudatlan kopt szerzetesek bölcsestégéhez képest. Felismeri, hogy ezek az emberek élnek az a filozófiát, amiről mások csak beszélnek. Életét a radikális aszkézisnek és a szerzetesi spiritualitás elemzésének szenteli: műveiben (*Praktikosz, Gnósztikosz, Kephalaia gnósztika*) bemutatja az egyiptomi remeték életformáját, és rendszerezi a sivatagi atyák sajátos bölcsestégét. Tudósként él és dolgozik cellájában, remetetestvérei azonban egyáltalán nem műveltségéért, hanem életviteléért tisztelik: úgy emlékeznek rá, mint aki megtanította őket a Krisztusban való életre.